

Acta Academiae Beregsasiensis

2012/2

Acta Academiae Beregsasiensis

A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
tudományos évkönyve

Науковий вісник
Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці ІІ

A Scholarly Annual
of Ferenc Rákóczi II. Transcarpathian Hungarian Institute

2012
XI. évfolyam, 2. kötet
Том XI, № 2
Volume XI, № 2

PoliPrint
2012

УДК 001.2

ББК 72

A-19

Az *Acta Academiae Beregsasiensis* a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tudományos kiadványa. Jelen kötet a 2012-es év második felének magyar, orosz és angol nyelvű tanulmányait foglalja magába. Az intézmény tanárainak, hallgatóinak, valamint külföldi tudósok munkáit publikáló kötet a nyelvészet, irodalom, biológia, történelem, turizmus és informatika tudományágainak különböző területeit öleli fel.

www.kmf.uz.ua/hun114/index.php/kiadvanyaink/110-a-ii-rakoczi-ferenc-karpataljai-magyar-fiskola-tudomanyos-evkoenyve

SZERKESZTÉS: *Kohut Attila, Penckófer János*

KORREKTÚRA: *G. Varcaba Ildikó*

TÖRDELÉS: *Kohut Attila*

BORÍTÓ: *K&P*

A KIADÁSÉRT FELEL: *dr. Orosz Ildikó, dr. Szikura József*

A KÖTET TANULMÁNYAIBAN ELŐFORDULÓ ÁLLÍTÁSOKÉRT MINDEN ESETBEN A SZERZŐ FELEL.

A kiadvány megjelenését a

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Nonprofit Zrt.

támogatta

Készült: PoliPrint Kft., Ungvár, Turgenyev u. 2. Felelős vezető: Kovács Dezső

ISBN: 978-966-2595-29-1

© A szerzők, 2012

Tartalom

*

PÉCSI ANDREA: A II.RFKMF hallgatóinak nyelvhasználata kérdőíves felmérés alapján.....	7
ILONA HUSZTI – ERZSÉBET BÁRÁNY – MÁRTA FÁBIÁN – ILONA LECHNER: Teaching and learning a second language and a foreign language	19
MÁRKU ANITA: Szlovákiai magyar szakos egyetemisták nyelvválasztása, kommunikációs stratégiái, nyelvekhez és kontaktusjelenségekhez való viszonya	43
NAGYNÉ PAKSI MARGIT: Humoros effektusok, kép és szöveg szinergikus kölcsönhatása a reklámban	61
BRENZOVICS MARIANNA: <i>Boldog, ki látta e világot végzetes perceiben.</i> Varlam Salamov – a huszadik századi próza nagyja	79
KÁPOSZTAY JÁNOS: Egyetemesség és regionalitás. Kárpátaljai kötődésű szerzők a Nyugat folyóiratban	89

**

GERENCSÉR TIBOR: Lengyel menekültek Kárpátalján 1939-ben	107
PALLAGI LÁSZLÓ: A Somi Református Egyház anyagi helyzete a XX. század első felében a presbiteri jegyzőkönyvek alapján	125
SZÉKELY GUSZTÁV: Fejezetek a Nagy Idai család múltjából	133
VERES SZABOLCS: Magyar érdekképviselet Kárpátalján (1919–1939).....	141

JEVCSÁK MELINDA – KOHUT ERZSÉBET – ÖRDÖGH MÁTÉ – JÁMBORNÉ BENCZÚR ERZSÉBET: Paclobutrazol hatásának vizsgálata a <i>Leucojum aestivum L.</i> <i>in vitro</i> szaporítása során	151
SZANYI SZABOLCS: A Pannon biogeográfiai régió életföldrajzi sajátosságai.....	161
IZSÁK TIBOR: The Change of the Average Monthly Precipitation Rates in Beregszász Between 1947 and 2009	167

ДНІСТРЯНСЬКИЙ М.С. – ЖУЛКАНИЧ Б.М.: Демографічний потенціал та перспективи розвитку дуже малих міст Львівської області..... 171

MATESZ KRISZTINA: Tourism into the world of fiction 177

KOMONYI ÉVA–LÉTAI BÉLA: A magyar nyelvű kémiotankönyvek használhatósága Kárpátalján négy esettanulmány tükrében..... 185

JACENTA KRISZTINA: The effectiveness of studying collocations by the Form 5 and 6 learners in Transcarpathian Hungarian schools in the English Lessons 193

SZAKÁL MÁRTON – PERE TUMBAS – PREDRAG MATKOVIĆ – LAZAR RAKOVIĆ: Web 2.0 alapú online könyvek 205

ЧОТАРИ А. Ю.: Управління базами даних за допомогою програми Delphi 10 215

BOROS LÁSZLÓ – JANČÁR MÓNKA: Dr. Berényi András: *Kárpátalja magyarsága. Társadalmi-politikai és kulturális fejlődés (1991–2004)* című tanulmányáról 227

DOBOS SÁNDOR: *Tisza István és emlékezete. Tanulmányok Tisza István születésének 150. évfordulójára* (Szerkesztette: Maruzsa Zoltán és Pallai László, Debrecen, 2011. 476 oldal)..... 231

SZABÓ GÉZA: A koronavárosok hat évszázada (Csatáry György: *A máramarosi öt koronaváros levéltára 1326–1910 c. könyvéről*) 235

KARMACSI ZOLTÁN: Módszertani útmutató az anyanyelv oktatásához. „*A lehetetlent lehetni*” 239

JACENTA KRISZTINA: Book review: The use of learner reading aloud in the English lesson: a look at the micro and macro levels of oral reading..... 241

ESEMÉNYNAPTÁR 244

BRENZOVIĆ MARIANNA*

Boldog, ki látta e világot végzetes perceiben Varlam Salamov – a huszadik századi próza nagyja

Rezümé Varlam Salamov nevét főleg a lágerirodalom kapcsán említik, holott ő elsősorban prózaművész. Neve hiányzik a magyar irodalmi köztudatból, száznegyvennyolc novellája, versei még mindig fordításra várnak. Salamov főműve, a *Kolimai történetek*, sem nem dokumentum, sem nem önéletrajz, hanem ciklikus formába rendezett novellák füzére, melyek mértéktartó tényyszerűséggel mutatják be az élet fenntartására redukálódott légervilágot, mégis tudnak érzéseket közvetíteni. A láger túlélőinek megrendítő visszaemlékezései a történészek és a történelem iránt érdeklődőknek nyújthatnak adalékot, míg Salamov kiváló novellái, sajátos nyelvhasználatuk, tudatos szerkesztettségük, újszerű világszemléletük által mélyenjáró esztétikai élményt nyújtanak.

Резюме Имя Варлама Тихоновича Шаламова главным образом упоминают в контексте лагерной литературы, хотя он прежде всего мастер прозы. К сожалению его имя в венгерской литературе неизвестно, 148 новелл писателя и его стихотворения все еще ждут перевода. Самыми ценными в творчестве Шаламова называют «Колымские рассказы», в которых достоверно и реалистично описано лагерную жизнь. Создавались новеллы около 20 лет, состоят из пяти циклов. За рубежом «Колымские рассказы» стали появляться еще при жизни писателя в конце 1960-х гг.: на немецком, французском языках. В России рассказы Шаламова начали печататься с 1987 г. Магаданское книжное издательство выпустило «Колымские рассказы» в 1989 г.

Varlam Tyihonovics Salamov (1907–1982) nevét leginkább a Gulag-irodalom¹ kapcsán, Szolzsenyicin mellett említik,² pedig akkor kellene róla beszélni, amikor azt mondjuk: a huszadik századi próza nagyjai. De ugyanez elmondható Tadeusz Borowski (1922–1971) lengyel–ukrán prózaíró, költő, műfordító, publicista, holokauszt túlélő recepciójáról is: a lengyel irodalomtörténet máig csak a lágerirodalmon belül említi, és kevesebb tanulmány foglalkozik vele, mint például Gombrowiczsal vagy Mrożekkel.

Varlam Salamov hiányzik a magyar irodalmi köztudatból. Míg lengyel nyelven tíz év alatt kétszer is kiadták a teljes Kolimai elbeszéléseket, addig a második magyar nyelvű Salamov-kötetben (Gereben Ágnes szerk. *Szentencia. Elbeszélések*. Európa, 2005) az eredetileg hat ciklusba rendezett közel kétszáz novella közül mindössze huszonhárom újat fordítottak át magyar nyelvre, a töb-

* PhD; II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Filológiai Tanszák, Magyar Tanszéki Csoport, tanár.

¹ Gulag – az orosz 'Главное управление исправительно-трудовых лагерей, трудовых поселений и мест заключения' kifejezés rövidítése, magyarul közszónak tekinthetjük.

² A Gulag-irodalom Sztálin halálát követően mint szamizdat irodalom indult útjára. Elsőként nyilvánosan, Hruscsov személyes jóváhagyásával, Szolzsenyicin *Ivan Gyenyiszovics egy napja* című kisregénye jelent meg 1961-ben. Hruscsovot és tanácsadóit megnyugtatta Szolzsenyicin prózájának klasszikus humanizmusa, az általa megjelenített Gulag elviselhető nehézségei. 1964-ben már Lenin-díjra is jelölték, Lukács György pedig a szocialista-realista irodalom megújítójaként üdvözölte egyik esszéjében. Végül Szolzsenyicin nem kapta meg a Lenin-díjat. Nyugaton elismert, nagytekintélyű író lett, és 1970-ben Nobel-díjjal is jutalmazták. Salamov művei viszont nem jelenhettek meg. Prózai műveit csak 1988-ban, halála után adták ki.

bi tizennégy az 1989-es kötetben (Goretity József szerk. *Kolima. Elbeszélések*. Szabad Tér-Európa, 1989) megjelent írások újrafordítása. Száznegyvennyolc novella még mindig fordításra vár.

Salamov már ifjúkorában írónak készült, és valószínűleg kiváló író, költő lett volna akkor is, ha nem a kolimai koncentrációs táborban tölti élete nagy részét. Varlam Tyihonovics esztétikai-erkölcsi dilemmákban gondolkodott, a szó, a szöveg hitelessége, a művészi forma voltak munkásságának kérdései. A láger túlélőinek megrendítő visszaemlékezései a történészek és a történelem iránt érdeklődőknek nyújthatnak adalékot, míg Salamov kiváló novellái, sajátos nyelvhasználatuk, tudatos szerkesztettségük, újszerű világszemléletük által esztétikai élményt nyújtanak.

*Varlam Tyihonovics megrázó sorsának kezdeti tere a hagymakupolás, kellemes éghajlatú, szép parkjairól ismert Vologda volt. Anyja, Nagyezsda Alekszandrovna Vorobjova, érzékeny, művészetkedvelő asszony, apja, Tyihon pópa, művelt, mélyen vallásos, zürjén származású pravoszláv misszionárius, aki tizenegy évig dolgozott az Alaszka melletti Aleut-szigeteken, a cári Oroszország száműzötteinek lelki támaszaként. Honvágyára hivatkozva, egyházi feletteseitől visszakérte magát Oroszországba, Vologdába, ahol ismert embernek számított. Tyihon Nyikolajevicset egyházi kiténtetésben részesítették, aranykeresztet adományoztak számára, és egy nyílt levélben gratuláltak neki és egyházközségének az *Amerikai Pravoszláv Hírnök* című folyóiratban. „Apámon mindenki bosszút állt... A képzettségéért és az intelligenciájáért.” „Az édesapámtól én lelkierőt tanultam.” Az édesanyjáról pedig azt írta, hogy: „Én általa kezdtem kötődni a versekhez”, írja a visszaemlékezéseiben.³*

Varlam Salamov művészi adottságai már gyerekkorában megnyilvánultak. Érdeklődési köre széles volt: Dumasztól Kantig, a kalandregényektől a filozófiáig válogatás nélkül habzsolta a könyveket, de a békés időszak hamar véget ért: az 1918-as év az egész család számára a teljes összeomlás volt... – emlékezik vissza az író. Nem volt más, mint a háború és a terror”.⁴

1923-ban Salamov befejezte a középiskolát, egy év múlva elhagyta Vologdát és a szülői házat, *amely ma is a város központjában, a Szófia-székesegyház mögött áll.* Az orosz író így emlékszik vissza a szülői házra: „Az orosz történelem minden szörnyősége a mi házunk küszöbén keresztül zúdult ránk.”⁵

Az ifjú Salamov két évig cserzőmunkásként dolgozott, hogy így javítva ki káderlapját, a Moszkvai Állami Egyetemen szovjet jogot tanuljon.

„Az első irány volt – a művészet és az irodalom. Meggyőződésem volt, hogy nekem mindig meg kell mondanom a saját véleményemet... és éppen az irodalom, a költészet és a szépirodalom keresztül.”⁶ *A kortársak visszaemlékezése szerint a fiatal Varlam Tyihonovics az irodalom vonzáskörében élő, okos, nyílt,*

³ Vospominanija ('Visszaemlékezések') Memuari. Biografii. Moszkva, AST, 2003

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

*másokhoz bizalommal forduló, magas, vonzó férfi volt, akinek, hasonlóan az apjához, fontos volt a közéletben való részvétel.*⁷

Egyetemista korában letartóztatják, mert részt vett Lenin „végrendeletének” (Sztálin hatalmi törekvéseiről írt kongresszusi levelének) szamizdat kiadásában. Szovjetellenes agitáció vádjával, huszonkét éves korában három évre börtönbe zárták, amit az észak-uráli Viserában kellett letöltenie köztörvényes bűnözők között. 1931-ben a légerek túlzásfoltossága miatti amnesztia után szabadult. Ottani élményeiből írta *Visera, Antiroman* c. könyvét.

1932-ben visszatért Moszkvába, megnősült, gyermeke született, bekapcsolódott az irodalmi életbe, különböző moszkvai lapoknak írt újságcikkeket, és néhány elbeszélése is megjelent.

„1932-ben visszatértem Moszkvába és erősen álltam mind a négy lábamon, hiszen elkezdtem dolgozni a különböző újságoknál, ezen kívül sokat írtam és nem törődtem az idő múlásával, sőt megtanultam megkülönböztetni a versekben a saját véleményemet a másokétól. Éjjel-nappal csak írtam. Továbbá elkezdtem megérteni, hogy a művészetben mindenki számára jut elég hely.”⁸

Ezekben az években az író két ízben is Vologdában járt – mégpedig az édesanyja és édesapja temetésén. Ez volt az utolsó találkozása szülővárosával.

Tyihon Nyikolajevics Salamov élete tragikusan végződött, *nagy szegénységben, szeme világát elveszítve élte utolsó napjait feleségével. Salamov Kereszt című novellájában nehéz sorsú idő szüleinek állított emléket.*

1937 januárjában Varlam Salamovot újra letartóztatták: „ellenséges, trockista tevékenységért” kapott öt évet, mert a leveleiben előfordult néhányszor Trockij neve.

1937–1938-ban másfélmillió embert tartóztattak le a Szovjetunióban, és vittek el különböző munkatáborokba. Salamovot Kolimára vitték, arra a vidékre, amely aranybányáiról és főleg Gulag-munkatáborairól ismert.

Szibéria északkeleti részén fekvő Kolima a 2600 km hosszú folyóról kapta a nevét, amely átszeli a szigetet, mielőtt beleömlene az Északi-Jeges-tengerbe. Nagy városa, az Ohotszki-tenger partján fekvő Magadan.

„Kolimán nem énekelnek a madarak. Kolima virágai élénk színűek, kapkodva virítanak, durvák, nincs illatuk. A nyár rövid: a hideg, élettelen levegőben nappal száraz hőség, éjszaka dermesztő hideg honol” – írta Salamov visszaemlékezésében.

Kolimát a legszörnyűbb munkatábornak tartották. Az ide szállított raboknak az év nagy részében fagyponthoz alatti, nemritkán -40, sőt -60 fokos hidegben kellett dolgozniuk. Kolima egyenlő a halállal⁹, írja S. J. Kowalski Kolimáról szóló könyvében. „Az aranyban gazdag ércelelőhelyek különböztetik meg Kolimát Szibéria északi részeitől. Miután az aranyat itt felfedezték, a bolsevisták állami

⁷ Körmeny Zsuzsa idézi Az irodalom magaslatai – Kolima című tanulmányában. Nagyvilág, 2008. 1–2. 109. oldal. Az idézet forrását a tanulmány nem adja meg.

⁸ Uo.

⁹ S. J. Kowalski: Kolima – az arany és a halál földje. Az idézet forrása: <http://www.aerobiologicalengineering.com>

szervei a rabok keze munkájára alapozták a kibányászást. A „nép ellenségeinek” nevezett tömegek rabszolgamunkája szolgáltatva a munkaerőt – milliók pusztultak el a hideg, zord északon. Ennek a rendszernek kettős célja volt: kihasználni a korlátlanul rendelkezésre álló emberi tartalékot, és egyidejűleg elpusztítani azokat, akik a rendszert ellenezték. A természet és Sztálin tette Kolimát az arany és a halál földjévé.¹⁰ „Kolima volt a legnagyobb és leghírhedtebb szigete, könyörtelenségi pólusa annak a csodálatos GULAG-országnak, amelyet a földrajzi távolságok Szigetvilággá szabdaltak, de kontinenssé forrasztott össze a lelki közösség” – írta Alekszandr Szolzsenyicin *A GULAG szigetvilág 1918–1956* legelső lapján.¹¹

A lágerrendszer 1932-től 1956-ig működött a Kolima folyó mentén. A kolimai táborok neves foglyai közül többen megírták visszaemlékezéseiket. Szalamov novelláin kívül Jevgenyija Ginzburg, Elionor Lipper, Vlagyimir Petrov, Anatolij Krakoveckij és mások írtak a kolimai borzalmakról, valamint igen sok lágerdal is született itt.

Szalamovot, az ismeretlen „I” feljelentése miatt 1942-ben még tíz évre ítélték „szovjetellenes tevékenység” ürügyén, mert Ivan Bunyin, Nobel-díjas, emigráns író orosz klasszikusnak nevezte.

Harminchat éves, amikor végelgyengüléssel a magadáni láger kórházába került. A száznyolcvan centi magas férfi testsúlya nyolcvan kilóról negyvennyolcra fogyott. Az orvos megkérdezte tőle, tud-e válaszolni kérdéseire. „A szememmel intettem, hogy tudok. Takarékoskodtam az erőmmel. A szavak lassan, nehezen buktak elő a számból, olyan volt, mintha idegen nyelvről fordítanék. Mindent elfelejtettem. Elszoktam az emlékezéstől.”¹²

1946-ban Kolimán felcsertanfolyamokat szerveztek az elítéltek számára, letéve a vizsgákat – Szalamov tanfolyamhallgató lett. Tulajdonképpen ez mentette meg őt.

1951-ben szabadult. Két évig felcserként kellett dolgoznia Ojmjakon városkában, a föld leghidegebb településén. Szalamov később Moszkvába telepedett le. A családjával, amely olyan sokáig várta őt haza a fogságból, a dolgok rosszul alakultak, és 1956 augusztusában válással végződtek. Olga Nyekljudova író nő tíz évig volt a felesége, 1966-ban tőle is elváltak, és megismerkedik Irina Szirotyinszkajával, aki élete utolsó napjáig vele maradt és teljes irodalmi hagyatékának őrzőjévé vált.

Varlam Tyihonovics közben megpróbált bekapcsolódni a szovjet irodalmi életbe. Versei megjelentek a *Junoszty*, a *Znamja* és a *Moszkva* című folyóiratokban. Gyakran találkozott Mandelstammal, levelezett Borisz Paszternakkal, Szozsenyicinnel. Utóbbival kapcsolatuk nem volt felhőtlen. Szolzsenyicin és Szalamov 1961-ben találkoztak először Szolzsenyicin nyaralójában, ahol már gyűjtötte az anyagot a *Gulag* című művéhez. Rá akarta venni Szalamovot, hogy legyen társszerzője a készülődő szövegnek. Szalamov visszautasítását azzal indokolta, hogy neki teljesen más elképzelései vannak Kolimáról, mint Szolzsenyicinnek.

¹⁰ S. J. Kowalski: Kolima – az arany és a halál földje. Az idézet forrása: <http://www.aerobiologicalengineering.com>

¹¹ Alekszander Szolzsenyicin: *A Gulag szigetvilág 1918–1956*. Európa Kiadó, Budapest, 1993.

¹² Vospominanija (’Visszaemlékezések’) Memuari. Biografii. Moszkva, AST, 2003.

Salamov hamisnak érezte Szozsenyicin prófétai hevületét. Varlam Tyihonovics úgy vélte, hogy Kolima, Auschwitz, Hiroshima után az emberek előtt nem lehet erkölcsi prédikációval fellépni. Maga Szolzsenyicin elismerő tisztelettel írt Salamovról: „Salamov lágertapasztalata keserűbb és hosszantartóbb volt az enyémnél. Tisztelettel ismerem el, hogy nem nekem, hanem éppen neki jutott osztályrészül, hogy megérintsék az elállatiasodásnak és a reményvesztettségnek azok a mélységei, amelyek felé a lágerélet lehúzott bennünket.”¹³

1961-ben jelent meg első verseskötete *Ognyivo* címmel. A *Kolimai történetek* első ciklusát is ekkoriban írta, művét 1973-ban fejezte be. 1972-ben, talán politikai nyomás hatására, megtagadta ezeket az elbeszéléseket, de utána még írt kolimai elbeszéléseket, szárazabbakat, ökomenikusabbakat, és több műve is született. Például egy szociográfiai munkának is tekinthető könyve, a *Bűnözők világának története*, és ekkoriban írja meg a visszaemlékezéseit is.

A 70-es években Varlam Salamov egészsége erőteljesen hanyatlani kezdett. Parkinson-kórban szenvedett: elvesztette hallását és látását, mozgáskoordinációs zavarai keletkeztek. 1978-ban egy londoni kiadó vállalta Salamov kötetének közreadását. Csakhamar megjelent franciául is, ennek nyomán 1981-ben megkapta a francia PEN Club Szabadság díját. Egy átvészelt agyvérzés után, 1982 januárjában az író krónikus pszichiáteri intézetbe utalják, ahol néhány nap múlva tüdőgyulladásban meghal. Megbetegedett a szállítás alatt: a mínusz húszfokos hidegben egy fűtetlen mentőautóban tartották órákon át. A nehézségek, tragédiák azonban nem ölték meg benne a költőt: Salamov utolsó verseit a szájáról szavanként olvassák le.¹⁴

Prózai műveit hazájában először csak halálát követően, 1988-ban adták ki. Szülővárosában, Vologdában 2001-ben egy lelkes helyi muzeológus, Marina Vorono elérte, hogy szülőházában emlékmúzeum nyíljon. Síremlékét Fedot Sztucskov szobrászművész (aki szintén megjárta a Gulagot) készítette. A síremléket 2000-ben máig ismeretlen tettesek lerombolták, a bronz plasztikát elvitték. 2001-ben a vologdai Szeversztal munkásainak segítségével a síremléket helyreállították. 2005. december 26-án Marina Voronót, a Salamov Múzeum alapítóját és a Salamov Társaság kurátorát, bestiális módon meggyilkolták.¹⁵

Thomas Mann egyik esszéjében a művészi tehetséget a sorsátélés képességének nevezi. Az írás „életmód”, vallottal Salamov, és nem az élet megismerésének eszköze. Az orosz író új prózáról beszél, amely önmagában esemény, nem pedig események ábrázolása.

Salamov legmeghatározóbb életeseménye a kolimai láger volt, ahol az élet legszélsőségesebb szenvedéseit tapasztalhatta meg, az embertelenség mindennapivá, normává válását. „Ötvenhét éves vagyok. Körülbelül húsz esztendőt töltöttem lágerekben és száműzetésben. Voltaképpen még nem vagyok öregember, mert az idő megáll annak a világnak a küszöbén, ahol én húsz esztendőt töltöttem.

¹³ Goreity József idézi a Szentencia című kötet utószavában. A forrást nem jelöli meg.

¹⁴ Mórocz Zsolt *Túl a képzeleten* című tanulmányában említi. A forrást nem jelöli meg. [http. www. magyarszemle.hu](http://www.magyarszemle.hu)

¹⁵ [http. hu. wikipedia. org](http://hu.wikipedia.org)

„A föld alatti élet” nem növeli az általános élettapasztalatot, – „ott” a mértékek eltolódnak, és az „ott” szerzett ismeretek nem használhatók a „szabad életben”.¹⁶

A kolimai láger kivételes, megdöbbentő életanyagot adott az író Salamov kezébe. „A láger az a tér, amely akkor nyílik, amikor a kivételes állapot szabályként kezd működni” – írja Agamben.¹⁷ Mind Primo Levi¹⁸, mind Borowski¹⁹ arra a megállapításra jut, hogy láger világában az erkölcs, a szolidaritás, az emberi méltóság úgy hullottak le az emberről, mint az elnyűtt ruha. A lágerban kevésnek bizonyult a humanista értelemben vett ember mivolt. A test és a lélek összetartozásának következtében a kínzások megtörték a lelket, és nem jellemzilárdság kérdése volt a kitartás. Mégis talán a borzalom megteremtésének és elviselésének a képessége a legmégdöbbentőbb a munkatáborokban.

A Gulagon szintén alapvető változás zajlik le a mindennapok és a nyelv viszonyában. A személyiség felőrlésével együtt pusztultak a szabad élethez köthető szavak. *Szentencia* című elbeszélésében a következőt olvashatjuk: „Szókincesem a lelőhelyek durva nyelve volt, akár érzéseim, amelyek még egyáltalán éltek a csontjaim körül. Az írás (és nyelv) száműzöttje tapasztalja, hogy nagyjából két tucat olyan lélektelen kifejezéssel él évek óta, mint ébresztő, munkaelosztás, ebéd, a munkaidő vége, takarodó, engedje meg, jelentem, lapát, igenis, kenyér, fejadag, hadd szívjam el a csikket, mígnem megszületik benne a szentencia szó. Innentől konokul ragaszkodik hozzá – bár veszéllyel jár, és sokáig azt sem tudja mit jelent –, mert megérti: ezen a szón keresztül sikerült visszatérnie abba a világba, ahová úgy hitte, nincs útja többé. Ettől kezdve újabb gondolatok és szavak támadnak fel benne, szabadon, „fegyveres kíséret nélkül. Nem nehéz visszatérnem a gyermekkor érzéseimhez. De Kolimát nem felejttem el soha. És mégis, ez két különböző élet. „Ott” nem mindig írtam verseket. Választanom kellett az élet és a versek között, és én az életet választottam (mindig!).”²⁰

A rabokban nagy a felejtés ösztöne, akárcsak a *Júdea helytartója* című írás orvosában, aki évekkel később minden apró részletre emlékszik, csak legszörnyűbb lágerélményére, a Kim gőzösön érkezett háromezer jéggé fagyott elitélrtre nem. Salamovot mégis valamilyen belső imperatívusz arra készíti, hogy emlékezzen: „Minden a megszokott volt (...)” – írja kiszabadulása első napjairól –, „mintha csak sokéves álmot láttam volna, és most felébrednék. Egyszerre megremültem (...) az ember rettenetes erejétől, attól a vágyától és képességétől, hogy felejtsem. (...) És amikor erre rádöbbsentem, legyőztem magamat. Tudtam: nem fogom megengedni az emlékezetemnek, hogy kirostáljon mindent, amit láttam.”²¹

Salamov tudatos alkotó lévén jól látta a lágerben szerzett tapasztalatokból adódó nehézségeket. Mélyenjáró esztétikai és szemléleti dilemma készítette az orosz író egy újfajta prózastílus kialakításához: a Kolimán megtapasztalt

¹⁶ Vospominanija (‘Visszaemlékezések’) Memuari. Biografii. Moszkva, AST, 2003.

¹⁷ Agamben, Giorgio: *Homo Sacer*, Suhrkamp, Frankfurt, 2002. 177. o.

¹⁸ Levi, Primo: *Akik odavesztek és akik megmenekültek*, Európa, Budapest, 1990.

¹⁹ Tadeusz Borowski: *Kövilág. Múlt és Jövő*, 1999.

²⁰ Körmendy Zsuzsa idézi *Az irodalom magaslatai – Kolima című tanulmányában*. Nagyvilág, 2008. 1–2. 109. oldal. Az idézet forrását a tanulmány nem adja meg.

²¹ Uo.

legszélsőségesebb helyzetek következtében a legradikálisabban szakított az irodalom minden didaktikus felfogásával. Varlam Tyihonovics szerint a művészetnek nincs joga többé az ige hirdetésre, a lelkesült jelzőkre.

A lágertapasztalat elbeszélése Salamov mint művész számára gyakorlati kérdés volt: megtalálni a pontos, hiteles mondatokat, a megfelelő formát. Salamov sarkított megfogalmazásában a regény, mint forma, „halott”. „*A kitalált élettörténetek, a mesterkélt összeütközések és konfliktusok ábrázolására irányuló szerzői akarat [...] bosszantja az olvasót, és ezért félreteszi a könyvet.*”²² A szélesen hömpölygő, színes, cselekményes regényforma helyett a rövid, szikár, szenttelen hangú novellaformát vallotta hitelesnek. Novellái az életről egészében szólnak, kolimai élményeit úgy és annyiban dolgozta fel, ahogyan azt életanyagon alapuló szövege nyelvi és életszemléleti világa megkívánta.

A *Kolimai történetek* sem nem dokumentum, sem nem önéletrajz, hanem ciklikus formába rendezett novellák füzére, melyeknek nyelve szikár és pontos, szenttelen, mégis poétikus, jelezve: az átéltek nem ölték meg benne a költőt. Végtelenül nyugodt, letisztult, egyszerű és keserű szemlélődésében jelenítik meg a láger hétköznapjait, amelyben az emberi létezés eljutott önnön határaihoz.

Történetei mértéktartó tényszerűséggel mutatják be az élet fenntartására redukálódott világot, nem homályosak hamis álrészvéttől, humanizmustól és idealizmustól, mégis tudnak érzéseket közvetíteni annak ellenére, hogy az európai humanizmus emberképe, amelynek jelentésmezeje *pozitív*, a láger terében-idejében megkérdőjeleződött. „Agamben arra a megállapításra jut, hogy nem az az ember, akit eddig annak hittünk, hanem az, akinek *ember mivolta teljesen szétrombolható*: nem marad benne szétrombolhatatlan, „a szenvedés legmagasabb fokán már semmi emberit nem tartalmaz”. Amit tehát emberinek hívunk egyszerre *innen és túl* van az „emberin”, vagy még pontosabban megszűnik minden határ, amelyen innen vagy túl lehetne meghatározni bármit is rá vonatkozóan.”²³ Améry szerint meg kell kérdőjeleznünk mindent, amit addig az ember veleszületett emberi méltóságáról gondoltunk.

Szélsőséges esetekben többnyire a személyiség feladja az erkölcsi értéket, a kultúra teremtette illúziókat. Egyik túlélő így emlékszik vissza lágerban töltött idő világszemléletére: én, én, én, megint én, azután nagyon hosszú szünet, akkor megint én, és csak ezután a többiek.

Az ember túlélőgéppé vált, és egyesek a kannibalizmustól sem riadtak vissza. Míg Sztálin csak 1936-ban iktatta az alkotmányba a kannibalizmus elítélését, a köz-törvényes foglyok, a húsz-harminc évre ítélték gyakran rábeszéltek a közös szökésre egy elítéltet, akit aztán részenként fogyasztottak el szökés közben. „Borjúknak” nevezték a fogyasztásul magukkal csalt rabtársakat. Az egyik Salamov-novellában az elbeszélő első gondolata, amikor rabtársa be akarja szervezni, hogy együtt kíséreljenek meg szökést: „Csak nem élelem gyanánt vesz *magához*?”

²² Körmendy Zsuzsa idézi Az irodalom magaslatai – Kolima című tanulmányában. Nagyvilág, 2008. 1–2. 109. oldal. Az idézet forrását a tanulmány nem adja meg.

²³ In: Pintér Judit Nóra: Orwell, Kertész, Nádas – trauma és reprezentáció. jelenkor/net.

Salamovnak valami valószerűtlenről kellett írnia. Egy olyan világról, amelyben mindenféle értékrend megsemmisült, ahol csak a túlélés maradt. És a természet, amelyről Salamov olyan csodálatosan írt. A légervilágban csökkentett módon működtek az emberiség törvényei, mert a túlélésre fordítódnak az energiák. Salamovnál napi tapasztalat, hogy az emberben lévő jó nagyon törekeny. A munkatábor államilag képzett poklát erősíti a köztörvényes bűnözők szadizmusa: az egyik kolimai történetben a színésznőnek tréfából saját légerrab férjével íratják meg párjának halálhírét, minek következtében a nő öngyilkos lesz, a kiszabadult férfi pedig megőrül.

A *Hozomra* című novellában egy köztörvényesekből álló társaság elkártyázza az egyik rab minden tulajdonát: a rongyos takarót, a tetves ruhát. Aztán egy másik rabot, az elbeszélő társát veszik célba, aki sohasem veszi le a feleségtől kapott gyapjúpulóverét, ha kimossa, magán szárítja meg. A köztörvényesek leszúrják a pulóveréért. „A szvetter piros volt, alig látszott rajta a vér. (...) A játék véget ért, mehettem haza. Most aztán kereshettem új embert a fáfűrészeléshez.”

Több memoár állítja: a náci és szovjet koncentrációs táborokból az önzetlenekek, a legnemesebbek, a legjobbabak nem tértek vissza. Auschwitz és a Gulag valósága a túlélőkben lerombolta az emberiség, és – ami ennél rosszabb – önmaguk iránt táplált ábrándokat. A táborok az ember árnyékát rajzolták meg fájdalmas élességgel. Ebben a világban az ember, akinek „morális ereje addig tart, ameddig a fizikai ereje”, és „a csontjaira száradnak az érzései”, senkiben sem bízhat, és senkire sem számíthat.²⁴ A humanizmus eszményei a lágerben mit sem értek. A *tejkonzerv* című novellájában az elbeszélő az életét kockáztatja egy tejkonzervért, és ravaszsága menti meg a biztos haláltól.

Novellái múltatlan és jövőtlen emberekről adnak hírt, akik számára a láger túlélésre redukált világában hatalmas jelentőségre tesz szert egy pillanat pihe-nés, egy falat ennivaló: „De amikor a kezébe adták a napi kenyéradagját, átfogta vértelen ujjával és a szájához szorította. Harapdálta skorbut-pusztította szájával, vérezett az inye, a fogai inogtak, de nem érzett fájdalmat. Minden erejével a szájához szorította a kenyeret, tömte, szívta, tépte és rágta... Szomszédai fékeztek meg: – Ne edd meg mind, majd aztán megeszed, később... És a költő megértette. Tágra nyitotta a szemét, de nem engedte ki szederjes ujjai közül az összevérzett kenyeret. – Később? Mikor? – kérdezte tisztán érthetőn. És lehunyta a szemét. Estére meghalt. Csak két nappal később „írták le”. Leleményes szomszédainak sikerült a kenyérosztásnál két napig megkapni a halott adagját; a halott felemelte a kezét, mint egy bábu. Így hát két nappal előbb halt meg halála dátumánál. És ez nem elhanyagolható részlet jövő életrajzírói számára.” (Cherry Brandy)

Salamov általában kevés szereplőt jelenít meg, csupán egy-egy, ám elemi erejű esemény közepette. Itt nincsenek hősök. A visszaemlékezések szerint a láger lakói is szintúgy kegyetlenek voltak a gyengékkal, hasonlóan viselkedtek velük szemben, mint a felettük állók, a rezsिम kiszolgálói. Salamov általában is kerüli a kategorikus ítéleteket. A rossz és a jó viszonya szövevényes az orosz prózaírónál.

²⁴ Móróc Zsolt: Túl a képzeleten.

Novellái érintetlenek a filozófiai és pszichológiai sémáktól. A *Kiszeljev mérnök* című elbeszélésben a *narrátor* mégis azt mondja: „Az ember egyre csak rosszabb lesz. Nem is tudna másmilyen lenni. Az ember végtelenül magányos a lágerben. Segítséget senkitől nem remélhet. Környezetének brutalitását némán el kell tűrnie.”

Ifjúkorában, az irodalomban, a társadalomformálás értelmes módjaiban hitt. Aztán kigyógyult idealizmusából. Nem volt a hagyományos értelemben vallásos, írásai mégis tele vannak vallási szimbólumokkal, nevekkal, bibliai utalásokkal, a stáció, a kinszenvedés archetipikus képeivel.

„Mintha részvét és közöny egyszerre lenne a novellákban jelen, beletörődés a halálba és élni akarás. *Cherry Brandy* címet viselő írásában egy tranzitállomáson haldokló rab költő utolsó óráiba avat be bennünket. Olyan hosszú, szinte végtelen pillanatba, amelyet megvilágosodásnak szokás nevezni. A költő múltja irodalom, könyv, mese, álom volt, csak a jelene – mióta elítélték – vált valósággá. Salamov valószínűleg Mandelstam halálát költi újra, akiben felmerülnek Tyutcev halhatatlan sorai: *Boldog, ki látta e világot/ végzetes perceiben*. Kevés mondat szól ilyen áttételesen és pontosan a légerekben születő világtapasztalatról, a lét alapkérdéseiről, az arra adott válaszokról. A haldokló felfogja a szabadság lényegét, a szavak súlytalanságát, a szépség veszendőségét, versei fölöslegességét. Minden jelentéktelen ostobaság, egérfutkosás volt az élet *rossz* terheihez képest. Feltárul előtte a titok... A jó és rossz fogalma értelmét veszíti, felenged a kimondhatatlan szépségben. Nem átlépi a jó és rossz határát, hanem föléemelkedik.”²⁵

BIBLIOGRÁFIA

- Kolimai elbeszélések (Kolimszkije rasszkazi). Elbeszélések a sztálini légerekből. Európa Kiadó, Budapest, 1989
- Szentencia (Válogatott elbeszélések). Európa Kiadó, Budapest, 2005
- Kolymskie rasskazy (Orosz nyelvű kiadás), London, Overseas Publications Interchange Ltd., 1978
- Voszkrzeszenyije listvennic. Párizs, YMCA, 1985
- Stihotvorenija. Moszkva, Sovetsky pisatel, 1988
- Levyj Bereg: Rasskazy. Moszkva, Sovremennik, 1989
- Csetvjortaja Vologda. „Grifon”, Moszkva, 1994
- Vospominanija. Memuari Biografii. Moszkva, AST, 2003
- Novaja kniga: Vospominanija, zapisnije knizki, prepiska, sledstvennije dela. Moszkva, EKSMO, 2004

²⁵ Mórocz Zsolt: Túl a képzeleten

A-19 **Acta Academiae Beregsasiensis.** Науковий вісник Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II. – Ужгород: ПоліПрінт, 2012 – 248 с.
ISBN 978-966-2595-29-1

«Acta Academiae Beregsasiensis» є науковим виданням Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II. Даний том вміщує дослідження угорською, російською та англійською мовами за друге півріччя 2012 року. До випуску ввійшли публікації викладачів та студентів інституту, а також закордонних науковців у сфері мовознавства, літератури, біології, історії, туризму та інформатики.

УДК 001.2

ББК 72

Наукове видання

Acta Academiae Beregsasiensis

Науковий вісник

Закарпатського угорського інституту ім. Ф. Ракоці II

2012/2

Том XI, № 2

РЕДАКЦІЯ: *Козут А., Пенцкофер І.*

КОРЕКТУРА: *Г. Варцаба І.*

ВЕРСТКА: *Козут А.*

ОБКЛАДИНКА: *K&P*

ВІДПОВІДАЛЬНІ ЗА ВИПУСК: *Орос І., Сікура Й.*

Здано до складання 12.11.2012. Підписано до друку 10.12.2012.

Папір офсетний. Формат 70x100/16.

Умовн. друк. арк. 20. Тираж 250.

СП "ПоліПрінт", м. Ужгород, вул. Тургенева, 2.